

С.В.Іванов
науковий директор

В.І.Ляшенко
учений секретар

О.І.Амоша
головний науковий співробітник

Г.В. Колеснікова,
науковий співробітник

*Міжнародний центр соціально-економічних досліджень проблем модернізації
та розвитку кооперації*

ІНСТИТУТИ НАДАННЯ ГАРАНТІЙ ЯК ОСНОВА ФІНАНСУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.

Найбільш поширеними та доступними організаційними формами ведення господарської діяльності в міжнародній практиці є мале і середнє підприємництво. Його розвиток зумовлює прогрес сучасного суспільства та є ознакою економіки ринкового типу, а також сприяє збільшенню динаміки розвитку економічної системи, підвищенню зайнятості, доходів населення і розвитку внутрішнього ринку. Обмеженість власних ресурсів спонукають такі підприємства до пошуку джерел фінансування. Досвід економічно розвинених країн свідчить про необхідність створення ефективних механізмів фінансування малого та середнього підприємництва, що матиме мультиплікаційний ефект на економічне зростання.

У міжнародній практиці немає єдиного механізму сприяння розвитку малого та середнього підприємництва. В кожній країні є власні підходи до підтримки діяльності малого та середнього підприємництва, які залежать від таких чинників, як наявні ресурси, частка МСП у господарській діяльності, види діяльності тощо. Наприклад, в США, Німеччині, Японії, Франції розроблено законодавчу базу, яка визначає правові основи функціонування малого та середнього підприємництва та спеціальні схеми їх фінансової підтримки.

Проблеми фінансування малого та середнього підприємництва постійно перебувають у полі зору вітчизняних та зарубіжних науковців. Істотний внесок у розроблення теоретичних і практичних аспектів окреслених питань внесли: Ю.В. Жежерун [1], В.І. Ляшенко [2;6-8], А. Мороз, С. Реверчук, С. Савлук, Г. Толмачова [7;8], Н. Шелудько, та інші. Однак невирішеними лишаються питання налагодження системи інститутів гарантування кредитів, як основи полегшення доступу до фінансових ресурсів малого та середнього підприємництва.

Світовий досвід показує, що мале та середнє підприємництво(МСП) фінансуються переважно невеликими банківськими установами: земельними банками й ощадними касами, банками взаємного кредитування та кооперативними банками. Такі банки задовольняють потреби клієнтів у найрізноманітніших фінансових послугах, пропонуючи не тільки кредити й інвестиції, а й фінансовий

консалтинг (консультації з фінансового менеджменту, маркетингу, бухгалтерського обліку) та методичне забезпечення МСП [4].

Фінансова підтримка діяльності МСП в Україні може здійснюватись за рахунок самофінансування (власних коштів), кредитів (в т.ч. мікрокредитів) й інших зовнішніх позик та бюджетних коштів. В 2016 р. основним джерелом фінансування залишалися власні кошти – 65%, банківські кредити – 25 %, бюджетні кошти – 10%. У той час як в економічно розвинених країнах частка банківських кредитів становить не менше 60% від загального обсягу фінансування МСП.

В Україні за формування та реалізацію політики у сфері підприємництва відповідає Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (департамент розвитку підприємництва та регуляторної політики). Згідно з Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [5] передбачено часткову компенсацію відсоткових ставок по кредитах МСП для започаткування власної справи. Проте, документ носить виключно декларативний характер. Фінансово-кредитна підтримка МСП державою є досить незначною і закритою бюрократичними перепонами.

Залучення банківського кредиту є класичною технологією запозичення необхідних фінансових ресурсів. Банківські кредити спрямовуються переважно на придбання основних засобів і поповнення обігових коштів, збільшення виробничих запасів тощо.

Серед проблем банківського кредитування МСП слід виділити наступні: високі ризики кредитування; недостатність та висока вартість кредитних ресурсів; відсутність у МСП ліквідного забезпечення; короткий строк кредитування; невисока рентабельність кредитування для банків; недосконалість нормативно-правової бази; труднощі об'єктивної оцінки реальної кредитоспроможності МСП; зниження мотивації частини банків до кредитування внаслідок розміщення ними коштів на депозитних сертифікатах НБУ; зниження доходів і кредитоспроможності МСП; брак довгострокових коштів у банків.

Враховуючи міжнародний досвід можна запропонувати наступні рекомендації щодо вирішення проблем банківського кредитування МСП, які можуть бути імплементовані в Україні:

- створення спеціалізованого бюро кредитних історій для корпоративних клієнтів, що дозволить поліпшити доступ до банківських кредитів для МСП;
- вдосконалення нормативно-правового забезпечення кредитування МСП, зокрема, прийняття Закону України «Про мікрокредитування»;
- інтеграція досвіду центральних банків розвинених країн щодо стимулювання банківського кредитування МСП (табл. 1) [1];
- субсидування відсоткової ставки (Туреччина, Угорщина, Великобританія та ін.), що передбачає відшкодування власних витрат підприємців по виплаті відсотків за залученими кредитами;

- виділення центральним банком ресурсів для забезпечення кредитування МСП банкам, що мають програми мікrokредитування (Великобританія, Російська Федерація);

- забезпечення співпраці банків та міжнародних фінансових організацій (ЄБРР, Світового банку, Німецько-українського фонду та ін.) в межах фінансування МСП;

- державне стимулювання банків до розширення мікро- та інших видів кредитування;

- розвиток фінансового лізингу для МСБ, який дозволить отримувати матеріальні ресурси для започаткування власної справа без застави;

- створення схеми гарантування кредитів МСП з метою покращення доступу до фінансування. Наприклад, в Польщі Національний фонд кредитних гарантій є посередником між банками та МСП як гарант у кредитних відносинах між ними. Максимальна сума такої гарантії становить до 1 млн. євро, вартість – перший рік безкоштовно, другий – 0,5%. Подібні установи є також у Кореї, США, Канаді, Іспанії, Таїланді, Великобританії та ін.

Таблиця 1

Програми центральних банків щодо стимулювання банківського кредитування МСП

Центральний банк країни	Назва програми
ФРС США	Програма кількісного пом'якшення (QE) Програма стимулювання кредитування МСП (Purchase of MBS Program)
Банк Англії	Програма пільгового рефінансування банків, які кредитують реальний сектор, зокрема МСП (Funding for Lending Scheme with «incentives for lending skewed towards SMEs»)
Народний банк Китаю	Цільове скорочення обов'язкового резервування щодо операцій кредитування агропромислового комплексу та МСП (Targeted reserve requirement reductions for lending to agriculture and small business)
Банк Кореї	Пакет стимулювання розвитку МСП (Stimulus package: finance for SMEs)

Гарантійні фонди у багатьох країнах світу створюють з метою підтримки малого та середнього підприємництва.

Гарантійні фонди — установи, які надають гарантії (поручительства) банкам-кредиторам за наданими кредитами суб'єктам малого та середнього підприємництва і створюються за участю держави, органів місцевого самоврядування та банків.

Діяльність гарантійних фондів в зарубіжних країнах формується із врахуванням наступних принципів:

- гарантійні фонди не сплачують відсотки за кредитами та штрафні санкції;

- розмір гарантії (поручительства), що надають гарантійні фонди, в різних країнах коливається в межах 50 — 80 % від суми кредиту;

- діяльність орієнтована на суб'єктів із врахуванням їх організаційно правової форми, чисельності найманих працівників, галузевої належності, участі у бізнесі іноземного капіталу тощо;

- джерелами формування гарантійного капіталу є кошти держави, а в окремих країнах — кошти міжнародних донорських організацій;
- діють на основі самоокупності;
- гарантії (поручительства) надаються на платній основі;
- джерелом виконання зобов'язань є гарантійний капітал фондів, що розміщений на депозитах у банках-кредиторах та ін.

Протягом останніх років на ринку фінансових послуг спостерігається активізація діяльності інститутів надання гарантій, які представлені: гарантійними фондами, гарантійними програмами та гарантійними товариствами рис. 1.

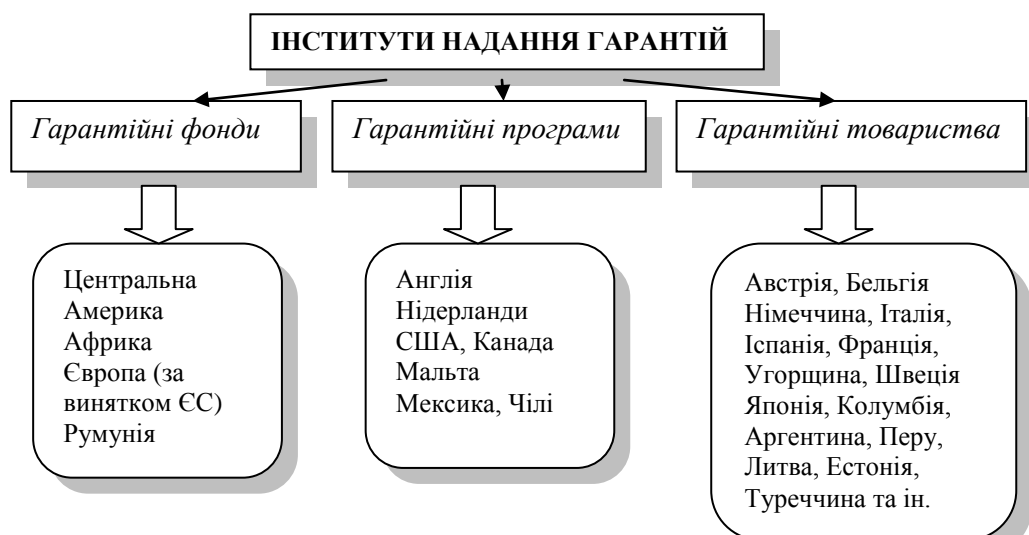

Рис. 1. Інститути надання гарантій на ринку фінансових послуг [3, 243с.].

Гарантійні фонди можуть мати статус юридичної особи та діяти на підставі положення, уставу або іншого документа, можуть бути структурними підрозділами інших юридичних осіб.

Типом гарантійних установ є гарантійні товариства, які об'єднують понад 73% підприємств - отримувачів гарантій. В окремих країнах гарантійні товариства діють у вигляді товариств гарантування кредитів або товариств взаємного кредитування.

Гарантійні товариства — установи, які створюються з метою надання гарантій за кредитами та здійснення спеціальних технічних консультацій для суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Гарантійні товариства найбільш поширені в країнах Європи та Північно-Східної Азії. У зарубіжних країнах гарантійні товариства активно взаємодіють із банківськими установами та є державними комерційними агентами, підтримуючи державні програми за умов рентабельності економічної діяльності. Починаючи з 1991 р. товариства отримують соціальну спрямованість щодо створення додаткових робочих місць.

З 1992 р. діє Європейська асоціація гарантійних фондів і товариств взаємного гарантування, яка є некомерційною відкритою організацією, об'єднує 29 членів, які здійснюють діяльність на території 17 держав Європейського економічного простору. Асоціація сприяє обміну досвідом між членами асоціації, представляє

інтереси її членів, вдосконалює умови діяльності, розробляє пропозиції щодо розвитку економічної політики та ін.

Послуги, які надають гарантійні товариства своїм клієнтам, поділяються на дві категорії:

- надання гарантій за кредитами;
- здійснення спеціальних технічних консультацій.

Наприклад, у Бельгії переважним напрямом діяльності товариства взаємного кредитування є надання короткострокових гарантій, в Італії — надання гарантій організаціям, що спеціалізуються на довгострокових трансакціях, крім того, в Італії організації гарантування кредитів звільнені від сплати податку на реінвестований прибуток. У Німеччині товариства взаємного гарантування надають гарантії для створення нових компаній, товариства гарантування кредитів звільнені від сплати окремих податків і зборів, серед яких — податок на прибуток. У Франції товариства гарантування кредитів сплачують податок на прибуток, але звільнені від сплати комісійних за середньо - та довгостроковими ризиками.

Розглянуті інститути надання гарантій розрізняються складом учасників, джерелами формування гарантійного капіталу, рівнем ефективності та прозорості, ступенем втручання держави, але їх об'єднує одна мета — суттєво знизити кредитні ризики.

Фінансова діяльність суб'єктів господарювання в усіх формах пов'язана з численними ризиками, ступінь впливу яких на результати цієї діяльності істотно зростає з переходом до ринкової економіки. Ризики, що супроводжують фінансову діяльність, виокремлюють у спеціальну групу фінансових ризиків, які відіграють найбільш значущу роль у загальній сукупності ризиків.

На сучасному етапі розвитку економіки питання ризиків у діяльності банків набуває дедалі більшої актуальності, оскільки обсяги коштів клієнтів, що залучаються в банківську систему, з кожним роком зростають. Банки постійно працюють з чужими грошима, а тому мають пильно стежити за тим, чи в змозі вони в будь-який час виконати власні зобов'язання перед клієнтами. Гроші фізичних осіб слід захищати за допомогою системи гарантування вкладів, тому що банкрутство будь-якої установи негативно відобразиться на довірі суспільства до банків загалом.

Гарантії та поручительства є способами забезпечення виконання зобов'язань, що застосовуються між суб'єктами господарювання з метою зниження ризику їх діяльності. Головна мета використання гарантій і поручительства полягає у забезпеченні страхування ризиків невиконання договірних зобов'язань або неповернення наданих у позику коштів.

Серед принципів питань удосконалення банківського кредитування малого підприємництва – створення гнучкої системи гарантій, яка відкрила б можливості кредитування для всіх категорій підприємств. Першорядне значення тут має забезпечення повернення кредиту. Як свідчить практика, є декілька варіантів вирішення цього питання. Перший – ризики бере на себе комерційний банк, який

приймає рішення з кредитування малого бізнесу. Недолік такого варіанта – його впровадження залежить від вольових якостей та стратегічного бачення керівництва конкретної банківської установи, ефективності його менеджменту, адже нині банки здебільшого не довіряють суб'єктам малого бізнесу й не хочуть брати на себе ризики, пов'язані з їхнім кредитуванням.

Другий варіант – гарантії забезпечуються спеціалізованими фондами або іншими інститутами підтримки малого підприємництва. При цьому фінансові ресурси установ, які можуть бути залучені з бюджету, спрямовуються не безпосередньо на кредитування, а на забезпечення комерційних кредитів. Недолік варіанта – недостатні обсяги бюджетних ресурсів та фінансування таких установ.

Третій варіант – гарантії за кредитами забезпечують державні та муніципальні органи влади для малих і середніх підприємств, які працюють у соціально значущих галузях економіки, беруть участь у виконанні державних замовлень, виконують заходи в рамках регіональних програм соціально-економічного розвитку територій та населених пунктів. Недолік варіанта – низький рівень залучення малих підприємств до виконання державних і муніципальних замовлень, необхідність розширення такої практики на центральному й регіональному рівнях.

Четвертий варіант – створення комерційних схем гарантування за кредитами, запровадження продажу гарантій як форми вкладення капіталу з метою отримання прибутку. Недолік – хоча схеми комерціалізації гарантій ефективно застосовуються в розвинених ринкових країнах, але в Україні їх важко впроваджувати через ризикованість ведення підприємницької діяльності у сфері малого підприємництва й загальну високу вартість процедур ведення бізнесу, а також через брак фінансово-кредитних ресурсів [2, 22 с.].

Отже, банківське кредитування загалом є найефективнішим легальним джерелом ресурсів для малого та середнього бізнесу. Як правило, кредитні кошти банків спрямовуються на задоволення регулярних потреб малих підприємств та на довгострокові інвестиції. Зростання зацікавленості фінансових установ у розвитку малого підприємництва зумовлюється перспективою розширення ринку збуту банківських послуг за рахунок нового сектору економіки та низкою переваг, які має кредитування малого бізнесу порівняно з великим.

На державному рівні треба продовжувати роботу, спрямовану на залучення до України коштів міжнародних фондів, кредитно-фінансових установ, а також на забезпечення доступу до цих ресурсів якнайбільшій кількості вітчизняних банків, що відповідають критеріям прийнятності таких установ.

Таким чином, передумовою успішного функціонування малого та середнього підприємництва є створення умов для забезпечення їх ефективної державної підтримки, зокрема ресурсного та інформаційного забезпечення. МСП стикаються з проблемою доступу до фінансових ресурсів. Основним джерелом фінансування діяльності є власні прибутки та інвестиції засновників. Частка банківських кредитів у фінансових ресурсах МСП становить лише 20% проти 60% у розвинених країнах.

Така ситуація зумовлена низкою проблем, серед яких: короткий строк кредитування, висока вартість кредиту, відсутність забезпечення, зниження кредитоспроможності МСП. Вирішальною в цьому питанні є роль держави, яка має проводити активну політику щодо сприяння розвитку та забезпечення доступу МСП до кредитних ресурсів.

Консолідація зусиль вітчизняних банків та держави в особі НБУ, Міністерства фінансів дозволить прискорити розвиток як банківського сектору, так і МСП до показників розвинутих країн, матиме мультиплікативний ефект на розвиток економіки.

Список використаних джерел:

1. Жежерун Ю. В. Міжнародний досвід банківського кредитування малого і середнього підприємництва / Ю. В. Жежерун // ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР . – 2017. - № 1 (25). – С. 27-32
2. Загальні методичні положення з розвитку елементів регіональної інфраструктури мікрострахування та гарантування кредитів малому підприємству/ [Р.А. Джабраїлов, Г.В. Колеснікова, В.І. Ляшенко; під заг. ред. В.І. Ляшенка; Інститут економіки промисловості НАН України. – Донецьк:Юго-Восток, 2010. – 120 с.
3. Еш. С.М. Ринок Фінансових послуг: підручник. / С.М. Еш – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 400с.
4. Стратегія розвитку малих і середніх банків у контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів // Вісник НБУ. – 2005. – № 1. – С. 50–51.
5. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
6. Ляшенко В.И. Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию. - Донецк: Институт экономики промышленности НАН Украины, 2012. – 370 с.
7. Ляшенко В.І., Толмачова Г.Ф., Колеснікова Г.В. Інституційне забезпечення дерегуляції підприємницької діяльності в Україні у 2015-2017 рр. // Вісник економічної науки України. – 2017. - №2. – С. 123-144.
8. Ляшенко В.І., Толмачова Г.Ф. Оцінка процесів дерегуляції підприємницької діяльності в Україні // Економічний вісник Донбасу. – 2018. - №1. – С. 23-30.